

13. Харламенкова Н.Е. Самоутверждение подростка. – М., 2007. – 384 с.
14. Шорохова Е.В. Проблемы «Я» и самосознание // Проблемы сознания. Материалы симпозиума. – М., 1966. – С. 217-228.
15. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности под ред. В.А.Ядова.- Л., - 1979, - 264 с.

В статье раскрыта сущность духовных ценностей подростков и старшеклассников. В результате проведенного исследования выделены факторы, влияющие на развитие духовности, представлена характеристика структурных элементов духовной сферы, разработана методика, с помощью которой стала возможна реализация поставленных задач.

In the article psychological essence of spiritual values of youth and their parents is described. As a result of the conducted research factors, influencing on development of the conducted research factors, influencing on development of spirituality, are selected, description of structural elements of spiritual sphere is presented, and created new method with which realization of tasks of education of spirituality became possible by.

Статтю подано до друку 20.12.2011.

© 2012 р.

О.В.Зінченко (м. Глухів)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ В ІНТЕРВАЛІ 17-19 РОКІВ І ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ КРИЗОЮ ІДЕНТИЧНОСТІ

Постановка проблеми. Характеристика вікових періодів розвитку завжди була важливим завданням психологічної науки. На сьогодні, дослідження цієї проблеми є актуальним у контексті феномену вікових криз – визначальних етапів для виникнення новоутворень і розвитку особистості. Цей напрямок розробляється з початку ХХ століття як західними психологами (Ш. Бюлер, Е. Келер, Е. Еріксон), так і вітчизняними (П.П. Блонський, Л.С. Виготський, А.Б. Залкінд, Г.А. Фортунатов, М.В. Соколов, В.М. Поліщук). Результатом психологічних досліджень у цій галузі є теоретично й експериментально обґрунтована теорія, але завершеною її назвати не можна, оскільки рівень наукового розкриття змін психічної структури щодо різних перехідних періодів онтогенезу є нерівномірним. Відтак, якщо концепція криз 1-го, 3-х (Л.С. Виготський), 7-ми, 13-ти років (В.М. Поліщук) є розробленою, то уявлення про симптомокомплекс і значення подальших вікових криз – 17-ти, 21-го, 30-ти, старості – до кінця не з'ясовані. Особливо гостро постає питання дослідження кризи ідентичності старшого шкільного віку, зумовлене зміною стратегії навчально-виховної роботи, впровадженням індивідуального підходу і реформуванням системи вищої освіти. Досліджуючи особливості цього періоду, слід пам'ятати про соціальну ситуацію розвитку юнацького віку, складність і нестабільність якої викликає низка чинників – закінчення школи, вибір професії, формування життєвих планів, вступ до вищого навчального закладу. Усе це відображається на змінах структури психіки юнаків і дівчат, особливо їх спонукальних сил, які визначають спрямованість особистості. На наш погляд, у теоретичних джерелах недостатнім є висвітлення психології старшої юності (період 17-25 р.).

Отже, розкриття окресленої проблеми є передумовою для вирішення таких завдань: 1) створення цілісної теорії розвитку потребнісно-мотиваційної сфери у юнацькому віці та

з'ясування її зв'язку з кризовими проявами; 2) надання психологічної допомоги юнакам і дівчатам, які переживають кризу ідентичності.

Аналіз теоретичних досліджень. Зважаючи на специфіку теми статті, поняття життєвої кризи є центральним і потребує ґрунтовного витлумачення. Існує широке коло його визначень: подія життєвого шляху, що є поворотним етапом для прийняття важливих, доленосних рішень [1]; важка життєва ситуація [2], «соціальна нестабільність» [6], стресогенна ситуація [7], переломні, екстремальні обставини [5], «психотравмуюча ситуація» і «критичний стан буття» [4]. Бачимо, що, не зважаючи на різну семантику, усі вищезазначені трактування близькі за змістом. Ми пропонуємо, розглядати життєву кризу як ситуацію загострення протиріч розвитку в житті людини, причому шляхи, що використовуються суб'єктом для їх вирішення у подальшому визначають становлення його особистості [3].

Протиріччя, які викликають життєву кризу можна класифікувати наступним чином: 1) між прагненням до життя та його обезціненням; 2) конфлікт між старим та новим у різних сферах життєдіяльності – творчості, сімейних стосунках (батьки і діти, подружні пари); 3) неоднозначність етичних переконань окремої людини – тобто конфлікт між протилежно спрямованими моральними рисами характеру (чесністю і брехливістю, сміливістю і легкодухістю тощо); 4) невизначеність, подвійність стосунків з оточуючими, що проявляється незадоволеністю потреби у спілкуванні та взаєморозумінні.

На думку В.В. Нуркова і К.Н. Василевської [6] виникнення кризової ситуації характеризують такі основні ознаки: 1) негативне прогнозування – на основі аналізу власного досвіду, людина оцінює ймовірність виникнення певної оптимістичної події як нульову або мінімальну; 2) суб'єктивне емоційне переживання труднощів актуальної ситуації; 3) когнітивний фактор – відсутність необхідних знань, умінь і навичок для орієнтації у кризових подіях, неможливість продуктивного застосування звичних способів розумової діяльності; 4) відсутність сформованих оптимальних моделей поведінки; 5) екзистенційний чинник – втрата сенсу життя з виникненням «екзистенційного вакууму».

У психології на сьогодні немає єдиного підходу щодо проблеми класифікації криз. Титаренко Т.М. виокремлює: 1) кризи становлення особистості (нормативні, вікові), що супроводжуються зміною соціальних ролей і провідної діяльності; 2) кризи здоров'я, пов'язані з виникненням серйозних хвороб, що кардинально змінюють особливості життєдіяльності; 3) термінальні кризи – руйнування термінальних цінностей людини, тобто виникнення подій, пов'язаних з крахом життєвих планів (звістка про невиліковне захворювання, смертний вирок суду тощо); 4) кризи значущих стосунків – втрата особистісно важливих ролей, причинами якої є: смерть близької людини, вимушена самотність, зрада, розлучення, нерозділене кохання, розчарування в коханні; 5) кризи особистісної автономії – втрата або обмеження особистісної свободи, наприклад, позбавлення волі, що проявляється у набутті небажаної міжособистісної ролі; 6) кризи самореалізації – неможливість розкриття людиною власних можливостей, яка пов'язана з відповідними обставинами – втратою роботи, значущої соціальної ролі, високого соціального статусу, виходом на пенсію, банкрутством, вимушеним вигнанням; 7) кризи життєвих помилок – усвідомлення неправильності життєвого шляху [10].

Також можна виокремити види життєвих криз за певними ознаками:

1) за критерієм особистісного розвитку: нормативні (вікові, об'єктивні) і ненормативні (суб'єктивні) кризи;

2) за тривалістю: мікрокризи – кілька хвилин, короткочасні – до кількох тижнів, довготривалі – місяці і роки;

3) за результативністю: конструктивні і деструктивні;

4) за діяльнісним критерієм: кризи операціонального аспекту життєдіяльності: «не знаю, як жити далі», кризи мотиваційно-цільового аспекту: «не знаю, для чого жити далі», смислові кризи: «не знаю, навіщо взагалі жити далі»;

5) за глибиною переживань: поверхові, середні та глибокі;

6) за причинною обумовленістю: кризи, що викликані однією подією і багатовимірні кризи, які мають кілька причин.

У контексті нашого дослідження розглянемо основні наукові уявлення про кризу 17-ти років, основними детермінантами якої вважають сімейні стосунки і вступ в офіційну дорослість. Д.Б. Ельконін характеризував цю вікову кризу як один із найскладніших періодів розвитку. Цікаво, що, не зважаючи на відносну сформованість більшості психічних функцій і стабілізацію структур особистості, виникає феномен кризи 17-ти років.

Наголосимо, що у разі закінчення школи після 9-го класу і вступу до коледжу або початку трудової діяльності, криза починається у 15 років і проявляється в симптомокомплексі, що схожий з проявами кризи підліткового віку. Такі підлітки стають цинічні, нестримані, агресивні. Починає формуватися їх життєвий план.

Популярною в поясненні природи кризи 17-ти років є епігенетична концепція Е. Еріксона, де юнацький вік концентрується навколо кризи ідентичності – низки соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації [11]. Неможливість розв'язання цих завдань може бути причиною формування неадекватної ідентичності, ознаками якої є: 1) уникнення психологічної інтимності; 2) «розмитість» почуття часу, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання та змін; 3) несформованість продуктивних, творчих здібностей; 4) невміння мобілізувати внутрішні ресурси й зосередитися на актуальній діяльності; 5) формування «негативної ідентичності» – відмова від самовизначення й вибір негативних зразків для наслідування.

У зв'язку з відсутністю чіткої ідентичності, може спостерігатися низка асоціальних проявів: вживання наркотиків, вступ до неформальних угруповань антисуспільної спрямованості, алкоголізм тощо. Такий вибір може бути наслідком серії серйозних невдач або екзистенційного вакууму, зовнішніми проявами якого є: нудьга, прагнення нових вражень, небажання працювати.

Особистість, яка знаходиться в кризі починає переживати різні страхи – за зроблений вибір, перед новим життям, можливістю помилки, невдачею під час вступу до ВНЗ, у юнаків – перед армією. Ці емоційні реакції можуть бути причиною неврозів, і низки соматичних захворювань – гастриту, нейродерміту, головного болю, підвищеного тиску.

Але навіть за низького рівня тривожності, – нова соціальна ситуація вимагає адаптації. Зміна способу життя, засвоєння нових видів діяльності, розширення кола спілкування викликають ситуації стресу, основою подолання якого є впевненість у собі, відчуття компетентності, підтримка сім'ї.

Вважаємо доцільним, перерахування типів неаргументованого батьківського ставлення до юнаків, коли дорослі не тільки не допомагають подолати кризу, але можуть ще більше її поглибити. Серед них:

1. Домінантне ставлення – жорсткий подвійний контроль, який проявляється у суворому, іноді жорсткому ставленні до дітей, критиці й покараннях. У цьому випадку існує потенційна можливість виникнення дитячої агресії, протестних проявів (втеча з дому тощо).

2. Відчужене ставлення: а) байдужість з боку батьків; б) консервативна, негнучка поведінка батьків. Можливим наслідком цього є руйнація сімейної згуртованості, а також, як і в першому випадку, дитяча агресія.

3. Симбіотичне ставлення – прагнення батьків встановити з дитиною тісний емоційний контакт, брати участь в усіх, навіть незначних подіях її життя. У такому випадку ймовірним є відсутність самостійності та індивідуальності поведінки [8].

Закінчуючи школу, більшість юнаків і дівчат орієнтуються на продовження навчання, і лише деякі – на пошук роботи. Основні мотиви одержання вищої освіти – професійні, особистого престижу, пізнавальні, прагматичні. Вони визначають стиль студентського життя і перебіг кризи ідентичності. Тобто, вибір юності, пов'язаний з обранням конкретної спеціальності, залежить від спрямованості особистості, де особлива роль належить системі потреб. Проаналізуємо її, використовуючи відому піраміду Абрахама Маслоу.

У юнацькому віці серед фізіологічних потреб особливого значення набувають потяги до фізичної та сексуальної активності. Оцінка власного фізичного розвитку стає більш критичною, набуваючи іноді хворобливих форм. Потреба в безпеці підсилюється і реалізується не тільки у родині та групі однолітків, але й з дорослими за межами сім'ї. Потреба в спілкуванні виявляється через появу і розвиток таких комунікативних новоутворень, як дружба і кохання. Потреба в повазі задовольняється старшокласниками по-різному: як бажання перевірити нові когнітивні здібності, досягти поваги і високої соціальної оцінки, прагнення продемонструвати себе з вигідної сторони перед представниками іншої статі. Потреба у самореалізації та розвитку власного "Я" пов'язана з мотивацією досягнення і тісно взаємодіє з прагненням до повноцінного визнання в суспільстві.

Вважаємо, що подальшого розкриття потребують проблеми зміни структури особистості і поведінкових симптомів кризи 17-ти років, що і відображено в **цілях** статті: 1) визначення значущості різних видів потреб для особистості 17-19 років; 2) встановлення зв'язку тенденцій розвитку мотиваційної сфери з кризою ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації цілей статті нами було проведено емпіричне дослідження, обробка та інтерпретація результатів якого здійснювалася шляхом підрахунку балів за ключем з наступним визначенням відсоткових показників переважаючих уявлень. Це дослідження проводилося на трьох вибірках – (17, 18 і 19 років) з 50 опитантів кожна (порівну юнаків і дівчат). Основним діагностичним засобом була методика визначення міри задоволеності основних потреб. Кількісна обробка полягала в обчисленні показників частоти потреб у кожній віковій групі. Інтерпретація проводилася за шкалою: 0-4 балів – низька значущість даної потреби; 5-9 – середня; 10-14 – висока. Відсутність чітко визначеної моди інтерпретувалася як аморфність потреби. Отримані дані порівнювалися з метою встановлення вікової динаміки розвитку потреб особистості та її залежності від статі. Результати аналізувалися як по окремим потребам, так і по їх узагальненим групам (табл.1, 2).

Таблиця 1

Міра задоволеності основних потреб, юнаки, 17-19 років

Список потреб	Рівень значущості		
	17 років	18 років	19 років
1. досягти визнання і поваги	незначуща	незначуща	середній
2. теплі стосунки з людьми.	середній	незначуща	середній
3. забезпечення свого майбутнього.	середній	середній	середній
4. заробляти на життя.	незначуща	низький	незначуща
5. хороші співрозмовники.	низький	низький	незначуща
6. укріплення свого положення.	середній	середній	середній
7. розвиток свої сили і здібності.	середній	середній	середній

8. забезпечення власного матеріального комфорту.	середній	середній	середній
9. підвищення рівня майстерності і компетентності.	високий	середній	середній
10. уникнення неприємностей.	незначущий	низький	високий
11. прагнення до нового та невідомого.	середній	високий	середній
12. забезпечення свого впливу.	середній	середній	високий
13. придбати хороші речі.	низький	низький	низький
14. справа, яка вимагає повної віддачі.	високий	високий	середній
15. розуміння оточуючими	високий	високий	високий

Матеріальні потреби (4, 8, 13-е твердження) – пов’язані з необхідністю у продуктах матеріального виробництва. Потреба «заробляти на життя» у юнаків, має наступну вікову динаміку: 17 років – не є чітко усвідомленою; 18 років – невисока значущість, яка далі знижується для особистості. Для дівчат вона є більш важливою і стійкою у розвитку, що свідчить про серйозніше ставлення до власного майбутнього. Потреба «забезпечення матеріального комфорту» є більш стабільною: спостерігається поступове зростання показників протягом досліджуваного проміжку – від середніх до високих. Найменш сформованим і значущим, не тільки у досліджуваній групі, але і в структурі мотиваційної сфери взагалі, є твердження «придбання коштовних, потрібних речей». Для цих тенденцій характерний схожий гендерний розвиток.

Отже, група матеріальних потреб має низьку актуальність і високу нестабільність, особливо для юнаків 17-19 років, які прагнуть забезпечити собі комфортне життя. Стратегії ж досягнення цієї мети не є чітко усвідомлюваними. Отримані результати свідчать про переважання духовних потреб у структурі особистості. У дівчат, фіксуються дещо вищі показники стабільності цієї сфери.

Реалізація *потреб у безпеці* (3, 6, 10-те твердження) – спрямована на досягнення і збереження благополуччя у житті людини. Характер їх розвитку у юнаків і дівчат є схожим. «Забезпечення свого майбутнього» й «укріплення становища» мають середні показники важливості на всьому досліджуваному проміжку, що корелює з динамікою попередньої групи. Найбільшу нестабільність має уявлення про «уникнення неприємностей»: простежується її аморфність, незначущість для особистості, і суттєве підвищення актуальності у 19 років, що можна пояснити проявами юнацького максималізму у віці 17-18 років. Очевидно, що у 19 років відбувається переосмислення поведінки, яке, можливо, пов’язане з процесами трансформацій життєвого плану особистості. Особливості розвитку групи зумовлені орієнтацією на майбутнє життя і мінімальним зв’язком із актуальною діяльністю.

Соціальні потреби (2, 5, 15-е твердження) – пов’язані із спілкуванням. Для цієї групи характерний нестабільний і неоднозначний розвиток, схожий за гендерними показниками. Збереження теплих стосунків, у цілому, має середню значущість із суттєвою дестабілізацією у 18 років. Потреба у гарних співрозмовниках для юнаків поступово втрачає свою актуальність, у дівчат 17-ти років характеризується аморфністю, у 18-19 років має низьку значущість. Найбільш

важливою у структурі мотиваційної сфери виявилася потреба розуміння оточуючими, що свідчить про невпевненість у собі і, скоріш за все, є ознакою кризових процесів.

Отже, спостерігається наступна ситуація: юнаки і дівчата хочуть, щоб їх розуміли оточуючі, але не мають чітких засобів для реалізації цього прагнення. Можна сказати, що для особистості 17-19 років властивий середній рівень спрямованості на спілкування.

Група *потреб у визнанні* (1, 9, 12-е твердження) відображає необхідність схвалення власних дій. Потреба досягнення поваги у 17-18-річних юнаків не є чіткою, але у 19 років вона стає більш значущою і стабільною. У дівчат до 19 років її актуальність зростає до середнього рівня. Особливості розвитку цієї потреби перебувають у тісному зв'язку з процесами професійного самовизначення особистості. Уявлення про підвищення рівня майстерності є важливим, особливо у 17 років, що пояснюється професійним вибором і кризою ідентичності. На основі отриманих результатів, можна говорити про переосмислення уявлення щодо обраної професії і зміну ставлення до майбутньої роботи, що, ймовірно, пов'язано з вузівським навчанням. Актуальність бажання забезпечити свій вплив у суспільстві поступово збільшується, а у 19 років набуває великого значення. У дівчат прослідковується низький рівень її розвитку, що свідчить про менший вияв авторитарних тенденцій.

Узагалі, важко однозначно говорити, про розвиток потреб у визнанні для юнаків. Відсутність стабільності формування та невисокі показники значущості для особистості, можна визнати за ознаку симптомокомплексу.

Таблиця 2

Міра задоволеності основних потреб, дівчата, 17-19 років

Список потреб	Рівень значущості		
	17 років	18 років	19 років
1. досягти визнання і поваги	низький	низький	низький
2. теплі стосунки з людьми.	середній	незначущий	середній
3. забезпечення свого майбутнього.	середній	середній	незначущий
4. заробляти на життя.	середній	середній	середній
5. хороші співрозмовники.	незначуща	низький	низький
6. укріплення свого положення.	середній	середній	середній
7. розвиток свої сили і здібності.	середній	середній	середній
8. забезпечення власного матеріального комфорту.	середній	середній	середній
9. підвищення рівня майстерності і компетентності.	відсутність значущості	високий	відсутність значущості
10. уникнення неприємностей.	низький	незначуща	середній
11. прагнення до нового та невідомого.	середній	високий	середній
12. забезпечення свого впливу.	низький	низький	незначуща
13. придбати хороші речі.	низький	низький	низький
14. справа, яка вимагає повної віддачі.	високий	високий	середній
15. розуміння оточуючими	високий	високий	високий

Група потреб у самовираженні (7, 11, 14-е твердження) – висвітлює специфіку рівня домагань особистості. Розвиток власних сил і здібностей для чоловічої статі має середній рівень значущості, що вказує на відсутність стійкого прагнення до саморозвитку. Актуальність цієї потреби у дівчат теж поступово зменшується до середніх показників. Прагнення до нового та невідомого для юнаків найбільш важливе у 18 років, у дівчат виявлено високі показники нестабільності цього показника. Потреба займатися справою, що вимагає повної віддачі, для юнаків найбільш важлива у 17-18 років, але потім втрачає своє значення, що корелює з переосмисленням ставлення до майбутньої професії. У дівчат розвиток цього уявлення є дуже нестійким, з піком нестабільності у 19 років. Отже, група потреб у самовираженні є несформованою. Показники нестабільності у дівчат вищі, ніж у юнаків.

Висновки. Потребнісно-мотиваційна сфера, у віковому інтервалі 17-19 років, розвивається нестабільно, що можна вважати ознакою кризових процесів. Найбільш нестійкою є група потреб у самовираженні та визнанні. Це, на нашу думку, вказує на відсутність чіткої ідентичності. Особливо це проявляється у дівчат. Динаміка розвитку матеріальних, соціальних і потреб збереження безпеки у юнаків і дівчат схожа: зафіксовані відмінності мають несуттєвий характер. Ознакою кризових процесів є також висока актуальність потреби у розумінні оточенням, як прояву нестабільності у соціальній комунікації. Отримані результати свідчать про відносну сформованість уявлень про бажане життя і, разом з тим, відсутність чіткого розуміння засобів досягнення мети. Перспективами подальшої розробки проблеми є дослідження комплексних показників кризи ідентичності й створення програм психологічної допомоги юнакам і дівчатам, які її переживають.

Література

1. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев– СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
2. *Анцыферова Л.И.* Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – №1. – С.3-18.
3. *Василюк Ф.Е.* Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
4. *Кириленко Т.С.* Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинкові-орієнтований підхід): монографія / Т.С. Кириленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 100 с.
5. *Магомед-Эминов М.Ш.* Личность и экстремальная жизненная ситуация / М.Ш. Магомед-Эминов // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1996. – №4. – С.26 – 35.
6. *Нуркова В.В., Василевская К.Н.* Автобиографическая память в трудной жизненной ситуации: новые феномены / В.В. Нуркова, К.Н. Василевская // Вопросы психологии. – 2003. – №5. – С.93-102.
7. *Пельцман Л.А.* Стрессовые ситуации у людей, потерявших работу / Л.А. Пельцман // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13. – №1. – С.126 – 130.
8. *Поліщук В.М.* Життєві кризи особистості: Навчально-методичний посібник / В.М. Поліщук. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 98 с.
9. *Райс Ф.* Психология підліткового та юнацького віку / Ф. Райс. – СПб., 2000. - 510 с.
10. *Титаренко Т.М.* Психология життєвої кризи / Т.М. Титаренко. – К.: Агропром-видав України, 1998. – 348с.
11. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Прогресс, 1996.

В статье отражена сущность идентичности старшего школьного возраста. Сквозь призму теории жизненных кризисов личности характеризуется кризис 17-ти лет; выделяются основные факторы, которые влияют на формирование идентичности в юношеском возрасте. На основе результатов эмпирического исследования возрастного интервала 17-19 лет, раскрывается генезис основных потребностей, как важного компонента направленности личности; проводится сравнительный анализ данных по гендерному признаку. В исследовании устанавливается связь развития потребностно-мотивационной сферы юношей и девушек (различных групп потребностей – социальных, материальных, в безопасности, самовыражении, признании) с проявлениями кризиса идентичности.

The components of identity of senior school age are reflected in the article. A crisis of the age of seventeen years old is characterized through the prism of theory of vital crises of personality. Basic factors which influence on forming of identity in youth age are selected. As a result of empiric resech of the age interval from seventeen to nineteen years old genesis of basic necessities open up. The comparative analysis of data is conducted on a sexual sign. It is set connection of development of motivational spheres of boys and girls (different group needs – social, physical, safe, self-expression, recognition) with the displays of crisis of identity.

Статтю подано до друку 22.11.2011.

© 2012 р.

Ю.О. Кокойло (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБИ У ЗДОРОВОМУ СПОСОБІ ЖИТТЯ В УЧНІВ

На сьогоднішній день актуальність проблеми збереження та зміцнення здоров'я залишається поза сумнівом. Досить багато різноманітних програм, спрямованих на збереження здоров'я населення, вводяться в практику в галузі педагогіки, психології, соціальної роботи, економічного та політичного життя країни тощо.

Проте, фактично, за інформацією Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) [1], здоров'я людства в цілому і українського населення зокрема, постійно погіршується. Звичайно, на це впливає велика кількість факторів, до яких можна віднести: незворотне погіршення екологічної ситуації в світі, погіршення якості продуктів харчування, збільшення кількості стресогенних чинників впливу на організм людини, постійна перевтома, погіршення матеріального становища, спосіб життя людини тощо.

Список вище перерахованих нами негативних факторів впливу на здоров'я людини звичайно є невичерпним. Однак, на нашу думку, слід звернути особливу увагу на те, що одні з цих факторів знаходяться поза межами можливостей впливу на них людини, а інші, навпаки, повністю йому піддаються. Так, наприклад, погіршення екологічної ситуації світу є досить масштабною проблемою людства, яка багато в чому залежить від руху землі навколо сонця, зміни кліматичних умов тощо, а такий фактор як спосіб життя людини повністю знаходиться в межах впливу кожного індивіда.

Саме тому, на нашу думку, позитивні зрушення в галузі здоров'я потрібно починати не з масштабних заходів, а з виховання у кожного індивіда ціннісного ставлення до власного здоров'я та потреби бути здоровим. Ми переконані, що усвідомлення людиною значення здоров'я для повноцінної життєдіяльності є запорукою її професійного та особистісного